

**ДО ІСТОРИОГРАФІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ЧИНОВНИЦТВА
КІНЦЯ XVIII–XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ РОСІЙСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙ
1990-х – 2000-х РОКІВ)**

В російській історіографії останнім часом з'явилася досить велика кількість дисертаційних робіт, тією чи іншою мірою присвячених різним питанням історії цивільного чиновництва періоду Російської імперії, зокрема кінця XVIII–XIX ст. У цих дослідженнях розкриті умови прийняття на службу до державних установ, різні аспекти самої служби, розглядаються засоби заохочення чи покарання за посадові злочини, зловживання чи неякісне виконання обов'язків тощо. Великим позитивом також є той факт, що об'єктом наукової уваги стають не тільки вищі посадовці (сенатори, міністри, губернатори і т.п.), але й дрібні чиновники місцевих установ (повітових, міських).

До окремого блоку досліджень можна віднести дисертації регіонального спрямування, присвячені чиновництву. Хоча такі праці і мають більш вузькі географічні межі та специфіку, вони спираються на загальний контекст історії чиновників Російської імперії окресленого періоду.

А. О. Бутусова, вивчаючи провінційне чиновництво 1861–1917 рр. на прикладі Курської губернії, визначала його не лише як суб'єкт управління, але й як окрему соціокультурну спільноту з характерними лише для неї правовим статусом, професійною організацією тощо [1]. І. Г. Мельникова присвятила своє дослідження комплексному аналізу провінційного чиновництва Верхнього Поволжжя в першій чверті XIX ст., паралельно аналізуючи ефективність місцевого державного управління у вказаному регіоні. Але при цьому нею була проаналізована еволюція законодавства щодо місцевого управління; окремо зроблено спробу розглянути визначення терміну «чиновництво», охарактеризувати основні правила виробництва в чини [4]. Т. В. Козельчук виявляла закономірності розвитку провінційної бюрократії Російської імперії, але шляхом характеристики державних службовців Тобольської губернії [3].

Об'єктом дисертаційного дослідження Г. І. Растягаєвої був чиновницький апарат Головного управління Західного Сибіру. Вона зосередила свою увагу на управлінських функціях та персональному складі чиновників зазначеної установи. Окремо вивчалися соціальне походження,

освітній і професійний рівні цих службовців [7]. За такими самими параметрами Л. В. Мерзлякова ще раніше дослідила чиновництво Вятської губернії першої половини XIX ст. Предметом вивчення стали також майнове становище і побут службовців цього регіону [5].

В. Є. Слотін присвятив свою дисертацію чиновництву провінційних навчальних закладів (училищ). Географічні параметри його дослідження були зосереджені на Казанському учбовому окрузі. Основні питання, яким було приділено найбільше уваги це:

- 1) визначення місця училищного чиновництва в соціальній структурі російського суспільства XIX ст.;
- 2) умови чиновництва та соціальні гарантії цивільної служби;
- 3) основні принципи проходження служби та конкретні службові обов'язки вказаних чиновників [9].

Метою дослідження В. І. Сігова було визначення механізму формування корпоративної етики чиновників Східного Сибіру. Для цього ним була зроблена спроба виявити соціальну належність, освітній рівень, походження цих службовців. Дослідник здійснив порівняльний аналіз статусу сибірського чиновництва та чиновництва загальноросійського. При цьому він виявив ступінь реальної відповідності цього статусу формально-юридичним критеріям, відображеним у законодавстві [8].

Різні аспекти чиновництва місцевих державних установ першої половини XIX ст. на прикладі бюрократії Московської та Тверської губерній досліджував Ю. Б. Павлюк. У контексті вивчення політико-правового становища російської бюрократії в системі місцевого управління він приділив увагу правовому становищу чиновництва; динаміці зростання бюрократії та рівню її професіоналізації; типологічним особливостям розвитку чиновників. Роблячи спробу відтворити соціокультурний образ чиновництва, Ю. Б. Павлюк окремо зосередився на таких питаннях, як походження, вік, конфесійна приналежність чиновників, їхнє матеріальне та сімейне становище, побут. Все це дозволило йому комплексно підійти до вивчення чиновників місцевих установ зазначених губерній першої половини XIX ст. [6].

Досліджуючи провінційні поліцейські установи XIX ст. на прикладі Курської губернії, Н. І. Горлова охарактеризувала порядок і систему комплектування, штатний розклад і умови проходження служби в місцевих поліцейських установах. Були розглянуті організаційно-правові засади професійної підготовки кадрів провінційної поліції пореформеного періоду [2].

Протягом 1990-х – 2000-х років з'явилася також низка дисертацій історичного та юридичного спрямування, присвячених діяльності різноманітних місцевих установ (більшої уваги були удостоєні поліцейські структури) у тих чи інших регіонах Російської імперії. Побіжно в них заторкувалися і питання, пов'язані з персональним складом цих установ.

Усіх дисертантів об'єднує той факт, що всі вони активно використовували законодавчу базу XVIII–XIX ст., опубліковану у Зводі законів та Повному зібранні законів Російської імперії. Оригінальним внеском кожного з дослідників стало використання матеріалів з регіональних архівних установ Росії. В цілому можемо констатувати посиленій останнім часом інтерес дослідників до історії бюрократичного апарату (особливо місцевого рівня) Російської імперії кінця XVIII–XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутусова А. А. Провинциальное чиновничество России в 1861–1917 гг. (на примере Курской губернии) : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / А. А. Бутусова. – Курск, 2006. – 183 с.
2. Горлова Н. И. Полиция российской провинции в XIX веке (на примере Курской губернии) : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / Н. И. Горлова. – Курск, 2005. – 240 с.
3. Козельчук Т. В. Чиновничество Тобольской губернии во второй половине XIX – начале XX вв. как социальный слой : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / Т. В. Козельчук. – Курган, 2002. – 276 с.
4. Мельникова И. Г. Чиновничество Верхневолжских губерний в первой четверти XIX века : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / И. Г. Мельникова. – Ярославль, 2010. – 272 с.
5. Мерзлякова Л. В. Чиновничество Вятской губернии первой половины XIX в. : Опыт социально-политической характеристики : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / Л. В. Мерзлякова. – Ижевск, 1997. – 228 с.
6. Павлюк Ю. Б. Российское чиновничество в системе местного управления в первой половине XIX века: На материалах Московской и Тверской губерний : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / Ю. Б. Павлюк. – М., 2001. – 240 с.
7. Растягаева Г. И. Чиновничий аппарат главного управления Западной Сибири: 1822–1882 гг. : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / Г. И. Растягаева. – Омск, 2006. – 225 с.
8. Сигов В. И. Корпоративная этика чиновничества Восточной Сибири в царствование Николая I : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / В. И. Сигов. – Иркутск, 2001. – 237 с.
9. Слотин В. Е. Провинциальное училищное чиновничество России в XIX в. : на материалах Казанского учебного округа : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.02 / В. Е. Слотин. – Киров, 2010. – 243 с.